

KLÜTAIMNÉSZTRA

MARIJAN MATKOVIĆ

Sötétség. Csend. Ahogyan a színpad fokozatosan világosodik, egyre kivehetőbb a különböző hangokból összeálló színtelen beszéd; a valójában egymáshoz nem is fűződő csonka mondatok tátongó, kongó szünettel peregnek a térbe, mindent betöltő szorongással:

— Fut, akárcsak a fúriák elől... — Üldözik a dühödt patkányt... — Megölik, mielőtt még ideér... — Eljut... — Arcátlanság, hogy ilyen esetekkel zaklatnak... — Királyok, ingyenélők ügyei... — Jól felültettek minket, ő el se jön... — Eljön... — Ő, a királyné... — Asszony is, gyilkos is... — Ki az, aki nem öl, ha védenie kell a hatalmát?... — Megmenteni a szerelmét...? — Csönd! — Mükéné bírái, készülődjete! Közeledik!

A színpad szürkességéből kiválik hét hatalmas, lapos, hamuszürke arc: hét álarc. A középső maszk előtt két keresztbe tett díszes lándzsa. A színpad hátterében a mozdulatlan álarcok félkörben helyezkednek el, a nézőtér közönségével mintegy arénát képezve, amely immár a mükénéi királyné utolsó küzdőtere. Ő még nincs a színen, de már hallani az eszeveszetten menekülő, gyors lépteket a sötét mükénéi királyi palota hosszú folyosóin. Riadt özként menekül egy asszony: gyűlölettől elvakult bosszúállók törökkel hajszolják: lábdobogás, fegyvercsörgés, győzelmi lihegés. Kiáltások:

— Ide, Oresztész, itt bujkál...! Nem itt, erre — láttam az árnyékát...! Fogjátok el a szukát...! — Kaszaboljátok szét...! — Halál a paráznára! — A hitszegőre! — A buja dögre! — Halál! — Halál! — Halál!

Az üldözők fülsiketítő lármája dagályként fokozódik. Tudják: jó nyomon vannak, a vadászat a végéhez közeledik, s az üldözött körül a gyűrű egyre szorosabb. A győzelmi mámortól megittasulva, vérszomjas kiáltozásuk még akkor sem szűnik, amikor a néző-

tér sötétjéből űzött vadként befut a színpadra KLÜTAIMNÉSZTRA — és arcra borul a megvilágított kör közepén, amelyet szinte teljesen beborít fekete palástja. Hiába rejtőzik: ostorcsapásként vágják szemébe a láthatatlan üldözők:

— Halál! Halál! Halál!

Mégis, úgy tetszik, a bosszúállók megtorpannak az aréna falánál, és az asszonyt, a mozdulatlan álarcokkal, a hatalmas arcokkal-kezekkel, mintha az időtlen csönd valami hatalmas, mély kútja nyelné el, melynek fenekén s fekete palástja alatt teste védtelenül remeg. És most teljes a csönd. Klütaimnésztra megdermed. Szünet. Majd amikor már elvisselhetetlenül hosszúra nyúlik a csönd, Klütaimnésztra lassan fölemeli fejét. Mint aki nyugtalan álomból ébred, inkább csodálkozva, mint riadtan, megfordul, és az álarcokra, majd a közönségre, a valószínűtlen tárgyalóterem falaira tekint. Mielőtt még tudatosul tehetetlensége, a kétségbeesés ámitásaiba menekül.

KLÜTAIMNÉSZTRA: Ne, ne szóljatok semmit. Semmit. Talán a hallgatás, az egész világ hallgatása adhat helyet a reménynek: nem történt semmi! Az idő megállt, valahol, a még öntudatlan gyerekkorban... Talán... talán meg se születtem, és minden, minden csak álom volt, agyrém... És mindannyian színlelünk: ti a hallgató tag szigort, én a kiszolgáltatottságot e hideg sírban. A szerepek kiosztva, kezdődhet a játék! Halljátok? Kezdődhet — és ha befejezzük, odakint már bódító illatokkal a varázslatos kert, és Hel-lász végtelen kék ege! — Legyünk ismét gyermekek, mert hozzájuk még kegyesek az istenek is! Ők a felelősség billincse nélkül élnek... és csak ők lehetnek szabadok... (Elhallgat. Mintha utolsó szavának visszhangját figyelné: ez a szó, akarata ellenére, visszatéríti a valóságba. És kémlelő tekintete most már nem az álmodozó gyermeké, hanem a csapdába került, elfogott fenevad kétségbeesése, aki búcsúzik a palota minden kijáratától, ablakától, zugától — minden reménytől.) Ezt agyaltátok ki tehát?! Ezt! A jeges hallgatást, amellyel az örületbe kergettek? — Akkor legalább kacagjatok! Ujjongjatok! Hiszen most hallhattátok üldözőimet, akik fejemre áhítoznak! Nem is találhattak volna jobb szolgálkat kannibál-lakomájukhoz! A hiénák is nevetnek: rajta, nevesetek hát! Előttetek a földön királynétok — mint féreg a láb előtt — vergődik tehetetlenül, s miközben lesitek zokogását, amely talán irgalomra buzdíthat, hát miért is ne ragadnátok meg az alkalmat, hogy végre úgy alázzátok meg, ahogyan az a gyűlölethez, a rettenetességhez

a leginkább illő? Évek óta erre vártatok, belevénültetek, múmiák-ká lettetek a nagy várakozásban: hát most tessék, itt vagyok! Rajta! Üssetek! Vicsorítsatok mérges agyaraitekka! Marcangoljatok! Bár fogatlanok vagytok, ikezdődjék a lakoma: perverz éhségetek áldozata immár megfosztatott minden lehetséges védelemtől, béna, ellenállni nem tud, főzve-sütve-tálalva itt áll a mohó gyűlöletnek, a mérhetetlen félelemnek. Kannibálok! Kannibál-város polgárai, kannibál-mítosz rabjai, kezdjétek hát a kannibál-munkát: királynétok vár! De nem hason fekvő, mint a leszúrt gida, hanem íme, állva, dicsekedjétek csak, miként döntöttétek porba! *(Feláll, magára borítja palástját: alakja karcsú, egyenes tartással figyeli a merev álarcokat maga körül; többé már nem a riadt őz tekintete ez, hanem a mélyről, alig titkolt megvetésből fakadó, vad, dacos büszkesége. Szünet.)* Igen, ezek vagytok ti! Ilyenek is voltatok mindig: kegyetlen város törvényeinek és szokásaínak süketnéma őrei, vak bírái. Mint ahogyan, nyolc évvel ezelőtt, amikor idejöttem, büntetésre készen álltam elétek, s kezembben volt a véres bárd! Tudtátok, kinek a vére szárad pengéjén — és aztán? Szóttanul, a bizonyosságtól rettegve vártátok, hogy magamat vádoljam! Féltém talán? Kíméltem magam? Nem én kéntem-e, hogy ítélkezzetek, mert megöltem férjemet, szeretett leányom, Iphigeneia gyilkosát? Sőt, azt mondtam: megöltem a királyotokat! De ti? Mit számít néktek egy királyi fő, légyen az akár Agamemné is, a ti kicsinyes nyugalmatokhoz képest, amelyet biztosít e konok hallgatás? Bámultatok rám, veszetten a félelemtől és a gyűlölettől — és hallgattatok! Bölcs, alattomos bagályok! Akárcsak most! Eppen így! S mégis, mekkora különbség: ezt a hallgatást akkor szabad akaratom szerint ítélttem meg: a harcosok, e lyuk ajtaja előtt, ahol hivatásszerűen, nemzedékről nemzedékre gyilkoljátok a törvényt, Aigiszthosz és az én katonáim voltak, a *mi* testőreink! Ma pedig: *ők* leölve... halottak mind! Gyilkosaik itt rajzanak az ajtó előtt, hallom az üldözők lihegését, úgy érzem a bőrömön, mint a parazsat — és csupán azért nem rontottak be ide, mert a gyávaságotokban bizakodnak! Tudják: a hallgatás szentesíti majd oktalán, véres tettüket! Tudják ezt jól ők, és ti is, de én is! Nyomorúságos agyatokban a jogos és szent gyilkosságot már kiterveltétek! — Minek is beszélök? Miért nem követem inkább példátokat? De azért ne tartsatok naivnak: nem azért beszélök, hogy meghatódjatok! A részvét sem kellek tőletek! Talán csak azt kívánom, hogy, megnérszegülten félelmetektől, én is összeszedjem a bátorságomat ahhoz, ami vár rám. Mert a bá-

torság azoknak a gyávaságából táplálkozik, akiket megvetünk! Megnémutatok a rettegéstől! Mit gondoljon rólatok egy asszony, aki mindig kész volt az áldozatra? Akkor, a véres bárd láttán is hallgattatok — most is ezt teszitek: a mükénéi igazságszolgáltatás eme bölcs némasága nyilvánvalóan két gyilkosságot igazol majd az utókor előtt! Nem kettőt: hármat! A gyilkosságok egész láncolatát Átreusz komor házában! Mert ami gyilkossággal kezdődött, hogyan is fejeződhet be másként, mint patakzó vérrrel? — Ahogyan most, úgy álltam itt elöttetek tizennyolc évvel ezelőtt, de nem mint vádlott, hanem mint vádló, s bár még nem véres bárdal, hanem szeretett kislányom véres kendőjével! És letérdeltem elétek, igen, én, a kétségbeesett anya, akinek becsvágyó férje katonás göggel és szeszéllyel feláldozta közös gyermekünket! Igazságot és bosszút akartam! Iphigeneiáért és magamért! Naivitás ez? Mégis — ó, ti néma, vérszomjas bírák! — gyáva hallgatástok még sohasem szította az indulatnak, örületnek és gyűlöletnek ilyen sötét, állatias tüzét, a gaztettnek ilyen bűzét, mint amilyen ez lesz, és bemocskolja, megfertőzi azt a tavaszi szép napot. Miközben én itt vagyok, ebben a kelepcebén, amelyből csak egyetlen kiút van, Aigiszthoszra is lesben állnak a gyilkosok. És minden kidolgozva a legapróbb részletekig: a fiú megöli anyját, egy hisztérikus, féltékeny leány gyűlölete pedig eszelős bosszújának diadalát ünnepli — és a szerelem, amelyről nektek, foghíjas őrei az igazságnak, fogalmatok sincs, a szerelem, amely az utóbbi években szelíd és ragyogó fényével oly csodálatosan megszentelte a gaztett, árulás, bosszú és örület eme átkozott fészékét — igen, ez az egyetlen fény ebben a sötétségben, de ezt is kegyetlenül vérbe fojtják, megbüntetik, leköpdösik, megbecstelenítik és megrágalmazzák örök időkre! Valóban azt hiszitek, e folyamatnak semmi következményét nem kell vállalnotok? Vagy talán mégis mardossa lelketeket a gyanú, hogy előbb vagy utóbb kihúzhat valaki a napfényre benneteket e sötét barlangból, e mükénéi pincéből, és akkor a legszívebb hallgatás se menthet meg senkit. Elégtetek a napon, mint a szalmabábuk! — *(Szünet.)* — Nem, nem azért jöttem, hogy irtózatot keltsek! Még kevésbé részvétet! De még csak szavakat sem akarok. Legyetek hát következetesek. Hallgassatok továbbra is; gyötörjétek csak így Oresztészt, ha majd térdre rogyva dobja elétek anyja véres fejét; — és Élekt-rát is kergessétek az örületbe, ezzel a konok hallgatással, amikor majd vezeklőn jön kegyelmet kérni a tébolyult gyűlöletért, amelyből ma vér fakad. Miért is kímélném meg méhem gyümölcseit én,

amikor ők hozzák az esztelen halált? És egyáltalán — kinek kellene megkímélnem? Talán titeket? Nem, titeket a legkevésbé! És amíg mindezt mondom, kérdelem, vajon miért is teszem? Fecsegéssel hosszabbítani meg az életet — ez nem Klütaimnésztrához méltó! Sem a menekülésért könyörgés! Beszélek, hogy még egyszer, legalább röptében átéljem az életemet, amelyet most némaságotok tudatosan kiolt, s megvédjen önmagam előtt a tornyosuló előítéletektől, melyek alá még élve akartatok eltemetni; hadd érezzem még egyszer melegségét, mint a nyári nap sugarát, most, amikor elrendeltem, hogy megváljak tőle — igen, csakis azért beszélek, és talán ezért jó, hogy épp ti vagytok, ó, hallgatag műkénéi bírák, gyónásom néma tanúi: holtomban legalább nem esik meg rajtatok a szívem — hiszem, naiv emberek, nektek fogalmatok sem volt a tényekről! —, ha éjjelente rátok tör gyötrő kérdésekkel a marcangoló önvád. — Igen, minek is ragadjam: magamért beszélek! Igen, csakis magamért! Tudom: hiába, mert ti mindent megtesztek, hogy szavaim mihamarabb a feledésbe vesszenek, s hogy életemet, rágalmaitokkal megtűzdelve, az utókorra a bujaság, galádság, ocsmányosság példájaként hagyjátok. A férjeiket úton-útfélen megcsaló asszonyoknak — a ti emberbaráti szándékotok szerint — én és a szerelmem szolgálunk majd elrettentő példaképpül: kikiáltotok majd üszkös sebnek, hogy a legyek és férgek besározzanak, ibúzos mocsukukkal befröcsköljenek. Az elkövetkező civilizáció ifjainak és leányainak már a nevem is a borzalom, a vérfertőzés, az aljas gyilkosság, a korhelység és a téboly szinonimája lesz. És mégis, kérdelem, miért? Nincs jogom hozzá? Miért? Igen, miért? — De ti csak hallgattok: fecsegjen csak az asszony, így legalább szorosabbra húzza nyakán a hunkot. Én pedig, mint a makacs gyerek: miért? — Nem voltam-e én is olyan kisleány, mint az a több ezer itt Hellaszban, gondtalan játékiba merülve, meséket hallgatva télen a tűzhelynél, szabadjára engedett képzelettel? Talán álmaim, a füllelt nyári hónapokban, egy csöppnyit is feslettebbek voltak a többi névtelen leányétól, amikor; érezvén fölfedezett testünket, bőrünk izzását — a szenvedély a buja vágyakat még bujább képekké korbácsolja fel? Nem, én nem tettem azt, amit Helené ilyen éjszakákon: kilopakodni a rabok hálótermébe, nem . . ., vágtyól hajszolva játék közben nem ütöttem korbáccsal tehetetlen barátnőimet, s a kegyetlen fiúktól se kértem, hogy meztelen testemet korbácsolják a telihold fényénél! Tudjátok, hogy mindezt nem tettem! És aztán? Mi volt jutalmam a drágán megváltott szüzességért? Mint az épp újába

eső virágot a tavaszi réten, az ifjú Átreusz hazatérőben a vadászatról leszakított — és e börtön királynéjává tett! Ez lett a jutalmam! Panaszkodtam valaha? Nem! Tudtam, így kellett lennie: az asszony sorsa, legyen bár királyné vagy rabnő, urának szeszélyeit kiszolgálni; egyetlen Átreuszt sem szolgáltak soha olyan alázattal, mint ahogyan Kilütaimnésztra szolgálták Agamemnónt! Pedig nem volt könnyű kielégíteni a fiatal, forrófejű kéjencet, aki zsenge ifjúi éveit a parázna ázsiai rabnők nyoszolyáin töltötte, s a velük úzótt fajtalan játékokban kibontakoztatta perverz fantáziáját! Nem panaszkodtam, tudtam: ő a férjem, ő a király, és én vagyok gyermekeinek anyja! Egész Hellaszban nem volt a miénknél boldogabb házasság: ő, a telivér csődör, én meg a telivér kanca, mintapéldányok voltunk a kíváncsi és szkeptikus hellén ifjúság előtt, a bujaságban tomboló hercegek és hercegkisasszonyok előtt! Szeresétek egymást, házasodjatok, szüljétek! — És vajon ki vethetné a szememre, hogy nem játszottam jól a tisztességes ifjú asszony, a boldog anya szerepét? Hiszen nem is vártak el ennél többet: a hellén szokások sohasem a valóságra, hanem csakis a látszatra épültek! — Mégis, kérdem, legalább akkor szerettem-e őt? Ámbár ez nem érdekelt senkit: sem a példásság mítoszát, sem a családi boldogság legendáját, legkevésbé pedig magát Agamemnónt foglalkoztatta, vajon mit érezhet egy idegen asszony a műkenéi palotában! Talán csak félelem volt: mi lesz, ha kiesek a szerepből, s mint csallót lelepleznek? Vagy mégis, megszoktam bőrének szagát és kicsit meg is szerettem? Ki tudja már?! Féltestvérem, Helené is, azt hitte, szereti Agamemnón fivérét, Meneláoszt — mindaddig, míg Spártába nem jött a buja, szép és gyöngéd ázsiai herceg — akárcsak a pásztor a hajdani mesékben. És egy éjszaka alatt, az egykori kis buja nőstény, később Spárta példás királynéja — legendás szerető lett, nálam sokkal boldogabb, mert hűtlenségét már megbocsátotta a világ. Igen, megbocsátotta — de szörnyeteg ez a világ, most és valaha is — kinek bocsáthat meg, és kinek vetheti szemére bűnét? Legkevésbé az asszonyoknak, akik szerettek és akik szeretnek. Mert őket még bármiféle ítélet nélkül is egyszerre áldotta és átkozta a sorsa! — De mégis, ma, a sötét, hellén börtön-paloták királyainak engedelmes asszonyai, mennyire büszkélkedtünk Helenével! A nyilvánosság előtt persze iszonyodtunk ettől a házasságtöréstől, és sajnáltuk a felszarvazott Meneláoszt; ám titokban csodáltuk az asszonyt, és a trójai herceg sötét bőrének érintéséről álmodoztunk. Éreztük: mégis van egy királyi származék, egy asszony,

aki megbosszult minket, elhajította a hamis tisztesség aranybilincseit, és a nagy kalandot választotta, feláldozván a kicsinyes, álmosító biztonság talmi ragyogását és posványát — a test titokzatos élvezetének örök ünnepéért! A férjek sértett hiúsága és tajtékzó dühe meggyőzött arról: van jogunk örülni, így hát, míg mi, asszonyok kikacagtuk a tehetetlen, féltékeny, szánalmas Meneláoszt, addig férjeink összefogtak, hogy megbosszulják a becsületén esett foltot. — Becsület! Becsület! Becsület! — Attól az időtől kezdve ezt a szót mind gyakrabban hallani Hellászban, s nyelvünknek még a legkristályosabb fogalmait is elhomályosítja, és forrása, indítéka, védő palástja lett a legundorítóbb gatzetteknek. Annak is, ami most történik: mit gondoltok, miért vár itt öldöklési lázban Oresztész az ajtó előtt, miért öli meg anyját egy éretlen fiú? Szeretetből? Gyűlöletből? Mit tud egy gyerek a szeretetről? A gyűlöletről? A becsülettől megrészegülve, védelmezvén ezt a becsületet — ölni fog! Hiszi, hogy ezt kell tennie! És mindig, amikor becsületről van szó, valamit tenni kell — ami magyarázhatatlan, irracionális! Ami csalahatatlannul erőszakhoz, gatzetthez vezet! — A züllött, kalandor, a katonai táborok férfias vér- és kockajátékaira sóvárgó hercegek, királyok, henyélők, gőgös szerencselovagok, gyalogosok, lovasok, tengerészek — a megsértett nemzeti becsület palástja alatt — olyan háborúba indultak, amely, alighogy kitört, átsiklik a történelmen, s máris legendává, mítosszá nő! Sohasem volt kicsinyesebb ok néptömegek, szokások, erkölcsi rendek kiirtására, egy egész világ leáldozására! Mi, asszonyok éreztük ezt a leginkább: de mit tehetünk volna vérszomjas és háborútól megrészegült férjeink uszító harci dalai ellenében? Térden állva az istenekhez könyörögni, kérelelni, kezünket tördelni, ríni, jajveszékelní, sikoltozni?! — Én idejöttem! És most? Bármi válasz, tanács vagy akár életjel helyett: hallgatás! Síri csönd! És milyen ravasz! Akkor miért megharagítani a dúló harci sereg életre álló becsvágyó uralkodót, miért akár egy vékonyka hanggal is megzavarni a fegyvercsörgést, amely betöltött minden palotát, csarnokot, folyosót, teret és utat, Hellász erdőit és mezőit, ahol elnémultak a pásztorfurulyák, s hallgatnak a vidám muzsikusok lantjai és citerái? Még most se tudom, mi volt súlyosabb büntett: a ti óvatos és cinikus hallgatástok, vagy az udvari költők és törtető versforgatók hisztérikus fecsegése! Hiszen ki mindenki lovagolta meg a Pegazust — olcsó népszerűséget és gyors nyereséget szimatolva —, megeresztve a harci indulók, dalok, ébresztők mocskos, sötét, véres áradatát, az eszelős, csaholó, üvöltő,

tébolyult rigmusok gyűlöletvulkánját! — És a dobpergés! Dobolás a szárazföldön, dobolás a szigeteken! Ezt a morajt visszhangozzák a hegyek, s ritmusukat átveszik a tenger hullámai! Az a dobszó! Ó, még most is zúg a fejem! Elég a dobokiból! Elég!! Abba hagyni!! Átkozott dobok!! — Sikolyom, miként a megsebzett házőrző kutya vonítása a küszöbön! Mintha sejtettem volna, hogy önmagamat kell védenem! Tudtam, amit minden gyerek tud Hellaszban: hogy a megtébolyodott bakkecskék nem Helené, nem Meneláosz, de még csak nem is a távoli Trója miatt sorakoznak Agamemnón zászlaja alá: ezek a szakállas, zabálástól eltunyult királyok és hercegek, becsyágyó zöldfülűek, őseik hazug legendáinak gyermekei, eltelve vadászatoktól, roskadó asztaloktól, istenektől, szófogadó, megöregedett asszonyaiktól, rabnőktől, pusztító királyi és hercegi hétköznapjaiktól, az udvari ceremónia diktálta haszontalan színészkedéstől — az öregség küszöbén, vagy még a türelmetlen serdülőkorban levők, sivár életüktől mardosva háborút indítottak... Rothadó, meddő unalomból! S mi sem természetesebb, hogy asszonyaikra, gyermekeik anyjára öntelten osztották Pénelopé tisztis szerepét, miközben elfelejtették a részeg bortömlők, hogy még a legfanatikusabb, leghűségesebb, legalázatosabb Pénelopé álmában, vágyában is ott szunnyad, soha ki nem alvó tűzként Helené féktelen szenvedélye. — Amíg ti oly bölcsen hallgattatok, én egy pillanatig sem adtam meg magam. Az Agamemnón távozása előtti éjszakán a város körül tüzek gyúltak, és miközben tücsökzene helyett dobpergés rezgettette meg a levegőt — fekihelyemet küzdőtérre változtattam: kölykeket védelmező szuka voltam. Céloom érdekében mindent bevettem: könnyeket, női fortélyt, bujaságot... hetéraként adtam oda magam. De semmi! Vonítottam, vicsorogtam, karmoltam és átkozódtam — de nem segített sem a fog, sem a köröm! Mint egy rabnőt, aki nem elégítette ki, megkorbácsolva, testemen véres csíkokkal, otthagytott pőrén Agamemnón, és a seregéhez indult! Auliszból hírnököt küldött értem, hogy azonnal menjek oda Iphigeiával, bimbózó leányunkkal. Ó, micsoda alattomos, áruló hívás volt az! Milyen csalás! S miközben én a megfenyegetett vadállat ösztönével tétováztam, Iphigeneia, aki tudta, hogy Akhilleusz ott van Auliszban, könyörgött: induljunk már! Ó, micsoda örült elhatározás! Így aztán szerelemről és boldog házasságról ábrándozó, két megkergült nő, akárcsak a vak tyúkok, Auliszban arra az útra tévedtek, amelyet már feldúlt a csatadalok és legendák kísérté háború, amely hatalmas, sérthetetlen, mint a mítosz. De tudjuk: ha

a mondák kerekkei megindulnak, senki meg nem kérdi, mi maradt alattuk eltaposva, porrá zúzva. Ha megszólalnak a dobok és harsónak, kít érdekel egyáltalán az asszonyi sóhaj, remény, könny? — Nem segített itt a kerítői fortély sem: Akhilleusz, háborús dicsőségre vágyva, sokkalta több figyelmet szentelt nőies bajtársának, Patroklosznak, mint a leánynak, akinek erényeiről tébolyult anyja fecsegett. Iphigeneiának az auliszi kirándulás nem Akhilleusz ágym végződött, hanem Artemisz áldozati oltárán! Igen, jelen voltam, amikor Agamemnón förtelmes gaztettét elkövette; a becsvágyó harcos beteges törekvésében mindent föláldozott: otthona boldogságát, asszonyát, de még leányát is! — És ami akkor történt, még most is a szemem előtt lebeg: Iphigeneia, a komor katonák sorfala közt, könnyű léptekkel halad az áldozati oltár felé, ahol várja a kés: mezítelen lába mintha nem is érintené a földet, ábrándos tekintettel lebegett a halál felé! Szőke haja beborította fedetlen keblét, az Akhilleusz érintésére vágyó még alig virágzó bimbót! Mint őz a vadállatok között! Az én Iphigeneiám! — Ha valóban igaz, hogy halála, melyre atyja ítélte, kedvező szelet küldött a tengerre, s az felélesztette a hellén hajóhad lankadt vitorláit, és így megsegítette az akháj sereg pusztító behajózását Trójába — akkor Agamemnón bűne kétszeres: megölte a gerlét, hogy az eget és földet átengedje a dögkeselyűknek! És vajon én vagyok-e a bűnös, aki a halott Iphigeneia fölötti bosszút esküdtem, vagy pedig ő, aki akarattal megölte gyerekünket?! És tíz évvel később, mikor végrehajtottam bosszúmat, s megbüntettem — midőn győzelmi mámorában otthonunkba hozta nemcsak a katonák szajháit és a néki kedves trójai örömlányokat, hanem Priamosz leányát, a jövődömondó Kasszandrát is — akkor az, amit tettem, vajon megérdemelt büntetés volt-e azért a rengeteg szörnyűségért, amit Agamemnón követett el ellenem, gyermekei és az otthona ellen, minden megözevgyült hellászi asszony ellen, a jajveszékélő anyák ellen, a nyomorékok, az árvák ellen, élők, és holtak ellen, koldusok és vakok ellen — mindenki ellen, akiket Trója végzete a kudarc tátongó mélyébe döntött! — Igen, tudom, miért hallgattok most: szemetek odvából árad a maró szemrehányás! Azt gondoljátok: most hazugságon kaptatok! Mintha nem tudnám: a meghibbant Elektra bolondított meg titeket mendemondáival. A lány, aki elfelejtette, hogy volt valaha is egy nővére és — lekicsinyelve anyai szeretetemet — beleélte magát apja bosszúállójának szerepébe, s most ő, aki apját alig ismerte, követel! Persze, tisztán elvűségből! Könyörtelenül! És mit mond az a kis

gonosz kígyó? Hogy szóáradattal, pusztá vádakkal akarom most saját magam előtt, előttetek és a világ előtt takargatni a bűntényt: azaz, nem Iphigeneia s nem is az anyai bosszú vezérelt — hanem a bujaság, vérfertőzés, a jogos dühtől, átoktól és bűnhődéstől való félelem; Agamemnón megölte a leányát, mert Hellász dicsőségére gondolt, én pedig megöltem Agamemnónt, védelmezve bűnös vágyamat! — Csakis egy éretlen leány, egy elaggott szűz fantáziája képes ilyen embertelen bírálatra! — Igaz: szerettem — és szeretem Aigiszthost! Nem szégyellem: szeretem. És tudom: ő is szeret! Boldoggá tett ez a szerelem, amelyet nem sározhat be az aljas rágalom — de még a halál sem! Mert mit változtatna a lényegen, ha azt vallanám: igen, szerelemből öltem! Mert van-e, ó, műkénéi bírák — emlékezzetek csak vissza fiatalságotokra, emlékezzetek arra az időre, amikor még vér csörgedezett elmeszesedett ereitekben —, kérdem, van-e szentebb indítéka bármilyen cselekedetnek, mint a szerelem? Hiszen ez az, ami fölmagasztosítja a csúfságokat és bünteteket! — Hogy Iphigeneia halála után nem hasadt meg a szívem ebben az elárvult otthomban, azt csakis Aigiszthosznak köszönhetem, aki a sivár, harci hiúságot határtalan érzelmekekkel oserélte föl. Igen, csakis neki, a trójai örület egyetlen hellászi hősenek! Mert amíg barátai, kezdve a fogatlan Nesztórtól, mind azt hitték, hogy a dicsőségre méltó győzelem a mind több véletlen ellenség legyilkolása, ő volt az, kinek egyedül volt bátorsága — szembeszegülve az idővel és a szokásokkal — boldoggá tenni egy asszonyt, akit szeret! Mindent megtett, hogy felszárítsa könnyeimet, elsimítsa arcomon a ráncokat, mosolygásra bírjon, szememnek visszaadja a remény és az örömteli kíváncsiság ragyogását! Bár régóta anya voltam már, mégis, igazi asszony csak mellette lettem! Lányságom idejét varázsolta vissza: felfedeztem ismét a testem, kitaláltam a gondolatait, általam sikerült legyőzni hamis szégyenérzetét. A szeretett ember királynője és rabnője voltam: lehet ennél több egy asszony? — És most — ott kint a gyilkosok várják, nemcsak hogy kilépjek innen, hanem azt is, hogy Aigiszthos visszaterjen. Heréltek, pederaszták, pattanásos képű suhancok, nyomorult onanizálók várják, hogy vérünkbe mártsák töreiket; mindkettőnknek halállal kell fizetni a boldogságért. Persze, az irigyek bebiztosították magukat a történelem előtt: ők, az ártatlan igazságszótók, csak megbosszulják a büszke Átreusz-ház nagy műkénéi uralkodóját, a mintaférjet, az ügyes stratégiát, a háza jó és bölcs atyját! Micsoda hazugság! Mintaférj? Kérdezzétek csak Hellász örömtanyáit, a sátra-

kat a letarolt trójai királyság haromezőin! Úgyes stratégá? Kérdezték Akhilleusz szellemét, hogyan vélekedik? — És hogy a hazának jó és bölcs atyja? Igen, talán az volt Élektra megzavarodott emlékezetében — mert Mükéné minden polgára boldog, hogy a korbács, börtön és vesztőhely örökségét végre eltemette a történelem. Mindazokat az embertelen, katonai törvényeket, tilalmakat, büntetéseket, amelyeket Agamemnón azért vezetett be, hogy a népet állandó rettegésben és hasoncsúszó engedelmisségben tartsa — Aigiszthosz eltörölte; azt, hogy az ország fölvirágozott, termőföld lett, s amelyet most Oresztész gazdagabban örököl meg, mint az valaha is volt, ez a gyilkos fiú elsősorban annak köszönheti, akire ráfogja kését. Ismét kérdelem: miért? Hekuba ánya, Trója átka kíséri és eléri azokat, akik Iliont megsemmisítve, vérrel mocskolták be kezüket... De Aigiszthosz és én mit vétettünk az istenek ellen? Hiszen akár a játékos gyerekek, csak azt kértük, engedjenek játszani, élni ebben a szerelemben. Olyan sok ez? Nekünk ez volt minden! És mindent foggal-körömmel kell védeni! Életünk és vérünk árán! Olykor büntettel! Igen, talán mégis igaza van Élektarának: amikor játékunkat beárnyékolta az Átreusz-sarj visszatérése, tudtuk: önmaga halálos ítéletét írta alá. Többé már nem menekülhetett. Ha megadatott volna a lehetőség a menekülésre, talán megmenekülünk... Vagy akár a közös raboskodást vagy börtönt is elfogadjuk büntetesként, de vajon mit várhattunk Agamemnón visszatértétől, sértett férfiúi hiúságától? Mit? Aigiszthosz megmentéséért vállaltam volna a bűn egészét, s hogy engem mentsen, Aigiszthosz is föl kínálta ugyanezt az áldozatot: a szerelmesek útjába nem szabad akadályt állítani, mert azok mindent elsodornak, mint a féktelen ár! Az élet és minden szépség nevében joguk van ilyennek lenni! — De mit ér az ilyen vallomás? Nem mindegy, hogy Agamemnont a lányáért bosszút lihegő, kétségbeesett anya, az elhagyott asszony ölte meg, akit férje oly sokszor alázott meg azzal, hogy házába hozta éppen soron lévő trójai szajháját — vagy pedig a házasságtörő, aki rákényszerült, hogy megölje, mert ezzel nem csupán saját magát és szeretőjét védelmezi, hanem, ami sokkal fontosabb: a szerelemben eltöltött közös életük szépségét és értelmét!? Noha Agamemnón tarkója fölé a gyilkos bárdot az anya, a feleség és a szerető keze emelte — nem szégyellem bevallani: Aigiszthosz iránti szerelmem még a bosszúnál, megallásánál is hevesebben űzte a végzet felé Agamemnont! És engem is! — De még a halál is csekély fizetség az ilyen szerelem élményéért! Ezért, most

nem magamra gondolok, sem pedig Aigiszthoszra, a mi helyzetünkön már úgyse lehet segíteni, de rontani sem — Oresztészre gondolok! — Csak azt ne mondjátok: az ő sorsát is Tantalosz nemzetiségének átka határozza meg, amely ellen semmit se tehetünk! Nem hiszek az ilyesmiben: Agamemnón is változtathatott volna sorsán, mert csak tőle függött, és én is — ám hogy mégse tettem, az csak rajtam múlt! — Megtörtént már, és a jövőben is megeshik, hogy a gyűlöletől, rágalmaktól elvakult ifjanc kezét emel anyjára — de hogy oktalan tette után nyugodtan éljen tovább, ahhoz már eszeveszett gyűlöletében is sokkal inkább kell őrülnök lennie, mint amennyire azt Oresztész viselkedése tanúsítja. Ő még nagyon is fiatal, hogy jó vagy gonosz legyen, de maholnap felnő, s ott éktelekedik rajta az esztelen gyilkosság bélyege! És ez teszi majd őt egyik napról a másikra felnőtte! Én pedig nem segíthetek rajta! Miközben a gyülevészhad élén üldözőbe vett, és a folyosókon át ebbe a verembe kergetett, szemében Agamemnón vadászszenvedélyének tüzét láttam fellobbanni: mert apja is így űzte a megsebzett medvét, amint az vérezve tántorgott barlangja felé! Volt egy pillanat, amikor meg akartam állni, megállítani a hajszát és megkérdezni a fiamat: miért ez a gyilkos gyűlölet irántam, de aztán meggondoltam magam, tudván, az ilyen kérdés hiábavaló: a sebzett vadállatot üldöző vadász nem hajlandó meghallgatni ellenfelét, vagy ürügyet szolgáltatni a már elhatározott gyilkos szándékától való eltérítéshez. — És most csak ez a vékony, pókhálószerű fal választ el minket! Az ő félelme és az enyém! Ha átlépek — egy ifjúból gyilkos lesz, én pedig nyugtalan éjszakáinak lidérce! Micsoda őrült megoldás! Milyen igazságtalanság! — Ti pedig, persze továbbra is hallgattok! Talán most épp azért vagytok itt, hogy újabb vérontástól menekítsétek meg ezt a házat! Ó, a királynőtök kér: feledjétek el egy pillanatra a színekúra-fizetést, a nyugdíjat, szerencsétlen fejeteiket, az alattvalóknak kijáró betevő falatot! Legalább egyszer legyetek emberek! Szólgátok meg! Imádkoztatok! Átkozódtok! Üvöltsetek! — *(Szünet.)* — Semmi! Mindig csak a hallgatás! Mint eddig is! Mindig ugyanaz a csalódás! Az ember magányos, amint a szeretet köréből kilép — élve eltemetve! Egyedül! Ez a magány soha nem gyötört úgy, mint most! És ez a némaság! Azelőtt — talán azért is, mert elétek állva már magam döntöttem sorsom felől — ez a hallgatás olykor még mulattatott is. Olyan volt, mint akaratomnak megrendelt bizonyítéka! De hát mi most az én akaratom? Erre a kérdésre se jön válasz! Pedig fur-

csa, a halál küszöbén, a gyilkosok elől csak e pókhálótól védve, ebben a veremben, amelyből valójában csak egyetlen út vezet ki, úgy tetszik, egyre több út nyílik meg előttem — csak hogy nem Hadesz birodalmába. Hanem a meglepetés, az öröm, a napfény felé! — Megőrültem? Vagy talán a félelem felemésztett, s félrebeszélék, mint lázálmban a beteg, mint a megtérbolyult halálraítélt? De hallom, ó, tisztán hallom, ez már nem suttogás, hanem a sebzett, veszélyben levő tudat szólítása: menekülj! Menekülj! Még nem késő! Még életben vagy, s az élőknek minden elérhető, megengedett, megbocsátható! Csak le kell küzdened a büszkeséget, megfékezned bolond ábrándjaidat, elfelejtened a múltat — te csak anya vagy, és fiad áll az ajtó előtt! Meg kell értened: méhednek gyümölcse ő! Ha másképp nem, hát ravaszsággal csillapítsd önérzeted: hiszen ha megmented magad, valójában fiadat váltod meg! Óerte, belkének békéjéért — hiszen még előtte az egész élet — békülj meg vele... Fölmagasztal majd... Akár színeszkedj! Borulj előtte térdre, öleld át lábát, emlékeztess arra, amikor még mint kisgyerek szaladgált körülötted, s apja vadászkutyájával játszott. És nyújtsd kezed Elektrának, hiszen jól tudod, csak barátságodra vágyódik; ha Agamemnón sírjának dicső öre leszel, a leány lesz az első, aki a halotti szentély papnőjének kikiált! Állíts csapdát a végzetnek! Légy bölcs! Légy bölcs! Légy bölcs! (Szünet.) Ó, gyalázatos bölcsesség, szégyenletes elme! Mire készíted? Új büntetetre! Első hűségemre a gaztettek e hálójában? Ez valóban hűszegés! Mert mi lenne a kibékülés feltétele és indítéka? Miképpen menthetném meg nyomorult életem? Allattomos, undorító árulással! Nem, Aigiszthosz, én ezt nem teszem! Mindazt, amit elkövettem, meg is védhetem önmagam előtt, még ha elítél is a világ, de ilyen árulást ellened, a szerelmünk ellen, amelyet ugyanez az ellenséges világ követel tőlem — nem követhetek el! Soha! Akkor lennék eleven, bomló, bűzös hulla! Ó, hogyan is gondolhartzam ilyesmire! Aigiszthosz, bocsásd meg örült agyamnakk, hogy csak egy pillanatra is oly képzelgésekkel áltattam magam, amelyek méltatlanok ahhoz az asszonyhoz, aki szeretett téged! — És ti, bírák, felejtsetek el örült beszédemet: Klütaimnésztra többé senkitől nem kér semmit! Tőletek sem! Sem önmagáért, sem Aigiszthoszért! Az ítéletet is tartásatok meg magatoknak, olyan szégyen ez, amely majd fejetekre zúdul! (Rövid szünet után, visszahőkölve a felismeréstől:) Különben is, kik vagytok ti, hogy mérlegre teszitek életem, méritek súlyát, rettegéseit, örömeit? Ki jogosított fel, hogy elborzadjatok fölöttem és

ítélkezzetek róla? Ki bátorított, hogy megítéljétek, mi a jó és mi a rossz? A hitvány félelem? A névtelenség? A süketnémaság? A közöny? Az ereitekben keringő halvér? Foghíjas pofátok? Kiszikkadt mirigyeitek? Zörgő, odvas csontjaitok? Kihunyt szemetek? — Kik vagytok ti egyáltalán? Kinek gyónok én? Hiszen már rég lejárt kísértetek vagytok ebben az átkozott városban, az irtózatot gaztettek föld alatt bujkáló patkányai! Beszéljétek! Megparancsolom! Beszéljétek! *(Eszeveszetten kihúzza az egyik lándzsát, és azzal csapkod a maszkok körül. Azok eltorzulnak, az egyik eldől, és a lába elé esik: az óriási kezek mintha kinyúlnának a palástok alól, és tehetetlenül himbálózna a téren. Klütaimnésztra előbb csodálkozva megtorpan, megrökönyödik, majd hisztérikus nevetésben tör ki.)* Álarc! Közönséges álarcok! Ezeknek beszéltem! *(A földre zuhan, görcsös nevetésben, amely zokogás is lehetne.)*

A színpad lassan elsötétül, s ahogyan a fénykör egyre szűkül Klütaimnésztra körül, mind élesebben bontakoznak ki a törökekkel közeledő gyilkosok. A fény és a gyilkosok gyűrrűje Klütaimnésztra körül egyre jobban szűkül...

Sötétség

VUJICSICS Marietta fordítása